

Павленко В.В. Мистецько-естетична освіта на Волині (XIX – поч. XX ст.) / В.В. Павленко // Проблеми духовності сучасної молоді: реалії та перспективи // Матеріали Міжрегіональної науково-практичної конференції молодих дослідників, 8 листопада 2007 р. – Житомир: Вид-во ПП Сахневич, 2007. – 210 с. – С. 61–65.

Павленко В.В.,

аспірант

(Житомирський державний університет)

Мистецько-естетична освіта на Волині (XIX - поч. XX ст.)

Реформування національної системи освіти в Україні зумовлює необхідність пошуку нових форм організації виховання для формування творчої, всебічно розвиненої та духовно збагаченої особистості школяра. Одним із чинників загальнокультурного розвитку дитячої особистості є мистецтво.

Про роль мистецтва у загальноосвітньому процесі сучасної школи наголошується у багатьох державних документах (Закон України „Про освіту”, Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Національна державна комплексна програма естетичного виховання та ін.).

Зазначено, що питання історичного розвитку музичної освіти розглядають у своїх працях О.Н. Дем’янчук, Н.М. Добровольська, Н.Є. Миропольська, О.М. Михайличенко, Г.М. Падалка, К.І. Шамаєва та ін.

Також проблемі естетичного виховання учнівської молоді засобами предметів мистецької галузі у різних регіонах України на різних історичних етапах присвячені дослідження Н.М. Бовсунівської, Т.А. Грищенко, А.І. Омельченко, О.М. Цвігун та інші.

Мета статті – визначення чинників науково-педагогічної діяльності вчених-іноземців, зокрема і музикантів у Волинському краї.

З розвитком матеріальної культури, знарядь праці, зростанням значення колективних форм праці, розвивались елементи духовної культури. Так виникали зародки релігії, ідеологічних уявлень, елементи магії мистецтва. Однак більшість вчених вважає, що це не мистецтво (хвильові лінії на скелях печер), а натуральна образотворча діяльність. Про те, були перші кроки до тієї духовної творчості, яка згодом посяде чільне місце і розквітне у людському суспільстві.

У музиці пісенна форма передувала інструментальній. Взагалі, музичні інструменти виникли дуже давно і це були ударні пристрої з двох шматків дерева. До найдавніших видів мистецтва відносяться також танці. Вони були колективними й дуже образними: це насамперед імітація сцен полювання, рибальства, воєнних сутичок та ін.

Оскільки питання, пов'язані з виникненням мистецтва є дуже складними, вони ще не мають загальновизнаного наукового пояснення. Існують теорії, котрі зводять мистецтво до побічних результатів релігійної практики, художнього інстинкту, потребі у розвагах. У сучасній науці утвердилася точка зору, згідно з якою мистецтво з самого початку було генетично пов'язане з трудовою діяльністю людини. Відображаючи колективний досвід общин, мистецтво у складній, естетично-опосередкованій формі сприяло його емоційному закріпленню, вдосконаленню, та самого процесу передачі нащадкам. Тому й утвердилася конкретність і реалістичність більшості ще ранніх зразків первісної графіки, скульптури, фольклору, танцю.

Мистецтво Київської Русі також було нерозривно пов'язане з церквою і християнською вірою. Слов'янські майстри мали свої стійкі, вікові традиції язичницького мистецтва, виробивши неповторний стиль і створили шедеври живопису, архітектури та прикладного мистецтва.

В епоху Середньовіччя християнська ідеологія проникає в усі сфери суспільного життя, підкорюючи собі філософів, науку, мистецтво. Світська й духовна влади доповнюють одна одну. Мистецтво цього періоду мало релігійний характер. Проповідуючи аскетичні ідеали, віра у потойбічний світ стали могутнім

знаряддям у руках церкви і диктували мистецтву основну тематику. Мистецтво у Київській Русі також залежало від встановлених православною церквою канонів.

У 1652 році Богдан Хмельницький видав універсал про організацію при кобзарських цехах шкіл з підготовки кобзарів і лірників. Тим самим започатковані перші музичні школи в Україні. Учителями у цих школах працювали козаки-кобзарі, що за віком чи з інших причин не мали сили володіти зброєю. Завершувалося навчання практичним комплексним іспитом: лише тоді, коли юнак міг самостійно створити мистецький твір, він діставав право співати людям. У такий спосіб кобзарі часто були поетами і композиторами [3; 153-154].

Епоха Просвітництва (Західна Європа - XVII ст.) докорінно позначилася й у педагогічній науці, надаючи їй енциклопедичного характеру. Замість церковної освіти стверджувалася освіта світська, завдяки викладання різних наук. Велика увага приділялась також вивченню гуманітарних предметів та мистецтва. Акцентував увага на музичному вихованні дітей у цей період і французький філософ-просвітитель Жан-Жак Руссо [3; 187]. За зміцнення зв'язків між загальною та художньою освітою виступав російський вчений Михайло Ломоносов. Чеський просвітитель Ігнатій Борн, польські реформатори шкільної освіти Грегож Пірамович і Станіслав Конарський приклали також багато зусиль для поєднання науки і мистецтва.

Волинь, як відомо, є одним із відомих центрів національної культури в Україні, де історично були створені сприятливі умови для розвитку освіти і мистецтва. На початку XIX століття важливим центром розвитку музичної культури Волині став Кременець, який пізніше перетворився у широкий осередок музичного просвітництва.

Визначний просвітитель, куратор Віленського навчального округу, Тадеуш Чацький, створив у підвідомчих йому губерніях цілу систему навчальних закладів. Волинська гімназія, а потім ліцей у цей період став інтелектуальним центром Волинського краю.

У Кременецькому ліцеї викладали відомі іноземні-педагоги, що зробили вагомий внесок у розвиток музичної освіти Волині (див. таблиця 1.).

Таблиця 1.

Викладачі музики у Кременецькому ліцеї

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові	Рік і місце народження	Освіта	Роки праці у Кременецькому ліцеї, назва навчального предмету
1	Ян Лензі	родом із <u>Пізи в</u> <u>Тоскані</u>	грі на скрипці навчався у П'єтро Нардіні, 5 р. навчання у Неаполітанській консерваторії	з 1808 року, вчитель музики на скрипці
2	Гжегож Байєр	народився 1771 року у <u>Відні</u>	закінчив Віденську академію	з 1809 по 1810 рік, флейтист
3	Йозеф Ваньончик	народився 1764 р. в <u>Богемії</u>	музичну освіту здобув у Празі	з 1818 року, вчитель співу
4.	Ян Ролле	народився 1767 року, <u>саксонець</u>	музичну освіту отримав в Берліні	з 1810 по 1818 рік викладав співи, гру на клавікорді та духових інструментах

Кременецькі ліцеїсти виховувалися на кращих зразках української та польської народній музиці. Вони грали й співали в храмі, долучалися до

виконання церковної музики. Єдиною і обов'язковою мистецькою дисципліною був церковний спів як провідний засіб морально-релігійного виховання. Характерною тенденцією було залучення ліцеїстів до народної музики поза межами ліцею, де виховання засобами мистецтва ґрунтувалося на засадах народної педагогіки.

Стосовно педагогічних кадрів був встановлений контроль, при ліцеї було запроваджено іспити претендентів на звання викладачів для шкіл, приватних пансіонів і домашнього навчання дітей [2; 341].

Значну роль у поширенні музичної освіти відіграло домашнє навчання. Домашнє навчання музиці було пов'язане з побутовим музикуванням. В сім'ях, де співали батьки, складався домашній хор.

Таблиця 2.

Приватні вчителі музики

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові	Предмет
1	Брати Бенджинські	фортепіано
2	Станіслав Грабовський	
3	Константи Шейдт	
4	Ігнатій Годоба	
5	Лукаш Белінський	скрипка
6	Ігнатій Добжинський	
7	Покорни та Вінцент Майєр	співи

Саме завдяки успішному функціонуванню Кременецького ліцею, цей навчальний заклад забезпечив Кременцю славу „Волинських Афін” – центру культури, мистецтва, освіти. Тут виступала Анжеліка Каталані, скрипаль Кароль Липінський, піаністка Марія Шимановська. Діяльність у ліцеї іноземних музикантів із орієнтацією на європейську музичну культуру, їх високий професійний рівень

викладання музики забезпечили Кременецькому ліцею славу і свій помітний слід у становленні професійної музичної освіти в Україні.

Розвиток змісту шкільної і професійної мистецької освіти забезпечували: Вчений комітет при Міністерстві народної освіти, Академія мистецтв у Санкт-Петербурзі, відомі діячі культури і мистецтва. В середині XIX столітті в Російській імперії з метою поширення музичної освіти, заохочення здібних педагогів у 1859 році у Санкт-Петербурзі було засновано Імператорське російське музичне товариство з філіями у губернських містах, сприяли відкриттю на місцях музичних навчальних закладів.

Для навчальних закладів Волині залучення молоді до мистецької діяльності було характерною ознакою. А саме: у чоловічих гімназіях та прогімназіях предмети естетичного спрямування вважалися дієвим виховним засобом; у жіночих училищах вони набували фахової спрямованості; у реальних школах, крім виховного впливу, вони мали прикладний характер.

У 1885 році в Житомирі було засновано музичну школу П.Грінберга. А з 1905 року в Житомирі під керівництвом Л.М. Местечкіна розпочали функціонувати музичні класи Житомирського відділу Імператорського російського музичного товариства, реорганізовані у 1910 році в музичне училище.

Вагомий внесок на розвиток музичної освіти Волинського краю мало Житомирське музичне училище, де викладали відомі іноземні-педагоги піаніст Вальдемар фон Фріман – випускник Берлінської королівської консерваторії та віолончеліст Людвіг Плайєр, який закінчив королівську консерваторію в Лейпцигу. В училищі викладались теоретичні дисципліни: історія музики, сольфеджіо, елементарна теорія, гармонія. Тут також навчали гри на фортепіано, скрипці, віолончелі, флейті, корнеті, гобої, тромбоні та валторні [2; 346].

Значний вплив на розвиток музичного життя Волинського краю внесли чеські артисти та педагоги. Педагогічна діяльність їх була різнобічною. Вони поєднували різні сторони музичної діяльності (володіння музичним інструментом, диригентська робота).

Навчальні музичні заклади створювались також при костьолах. Так, у 1804 році була створена школа при василіанському костюлі в Любарі. До програми входила вокальна та інструментальна музика. Учні мали змогу брати уроки гри на скрипці, флейті, кларнеті, гітарі та фортепіано. Серед педагогів були музиканти різного походження. Вчили два музиканти-поляки і два чехи, скрипаль Мацей Польхейм та вчитель фортепіано Мацей-Вацлав Ленхард (освіту отримав в Празі).

У Корецькому училищі музику викладали з 1820 по 1821 рік - Антон Леопольд Гелерт, з 1820 по 1823 рік – Йосиф Войцех Нудера (вчителі музики на клавикордах). Значний внесок у науку зробив відомий свого часу педагог і піаніст Михайло Черні, за походженням чех, який працював у Бердичівському пансіоні француза де Вольсея. Пансіон був широко відомий. У зв'язку з цим І.М. Долгорукий назвав Бердичів „Польським Парижем”[4; 93].

У 1843 році в Житомирі було відкрито жіночий пансіон. Більше 50-ти педагогів музикантів були чеського походження. Численні пансіони були відкриті за принципом польської системи освіти. В таких закладах навчались переважно учні польської шляхти. В пансіоні викладалися Закон Божий, російська, польська, французька, німецька мови, історія, географія, малювання, чистописання, музика, спів, танці й жіноче рукоділля. Обов'язковим предметом навчальної програми пансіонів була музика.

У першій половині XIX століття була відкрита ціла низка жіночих пансіонів в містах Волинської губернії (1809 р. – пансіон у Житомирі, його утримував пастор Руге; 1830 р. – пансіон в Луцьку, організований Шарлоттою Баллог, вчителькою німецької мови).

Завдяки творчій діяльності прогресивних педагогів і відомих діячів культури, які працювали у навчальних закладах Волині у XIX – на початку XX століття, відбувся розвиток змісту предметів мистецької галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Волинські Афіни. 1805-1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка; Під ред. С.Маковського і В.Собчука. – Тернопіль: „Богдан”, 2006. – 304 с.: іл.

2. Єршова Л.М. Жіноча освіта на Волині: Монографія. – Житомир: Полісся, 2006. – 488 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки. Видання 2-е, доповнене. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376 с.

Шамаєва К.І. Митці. Освіта. Час: з архівних джерел. – Житомир: Косенко, 2005. – 136 с.; іл.